

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 122/129

DOI 10.35423/2078-8142.2020.2.2.01

Г. Ю. Носова,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України;
м. Київ, Україна
e-mail: ayun@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3846-7832>

ПАМ'ЯТЬ ПРОТИ ІСТОРІЇ ЗА П. НОРА. ЧОМУ І ЯК?

Стаття побудована на аналізі праць французького історика П'єра Нора, який, намагаючись знайти «справжню» історію, доходить до протиставлення історії та пам'яті. В історії домінує, вважає філософ, якщо не відверта політична агітація, то національні імперативи, які ніяк не роблять історію справжньою та об'єктивною. Замість історії потрібно зосереджуватись на правильній пам'яті. Але в умовах, коли сама пам'ять стала розірваною, вона може існувати лише спираючись на «місяця пам'яті» – мнемонічні місяця. Сила пам'яті тепер зберігається в місяцях пам'яті, які накопичують та зберігають історію. Тобто, місяця пам'яті втратили фізичний чи географічний сенси, і місяцями пам'яті їх робить саме те, завдяки чому вони вислизають із простору історії – сенси, які несуть, смисли. Виходячи з такої природи місяць пам'яті множинність їх інтерпретацій є нормою. А минуле, таким чином, виявляється полісемантичним простором, орієнтованим на співприсутність багатьох різноманітних версій інтерпретації одних і тих самих меморіальних структур (монументів, історичних фактів і подій, текстів минулого). Звідси випливає зміна уявлень про істинність. Тепер істина не у «фактичності» даних, а в їх «актуальності». Врешті-решт Нора робить досить нищівний для історії висновок, що минуле втратило сенс, іс-

торичну свідомість нині має виключно теперішнє, яке і наділяє сенсом усі можливі й припустимі версії минулого, і що офіційна пам'ять (політика пам'яті) пов'язана з практиками вибіркового забування чи пам'ятання.

Ключові слова: *місця пам'яті, історія, колективна пам'ять, «розірвана» пам'ять, прискорення пам'яті, справжня пам'ять.*

Чи можна сказати, що французький філософ та історик П'єр Нора працює в парадигмі наукової, «об'єктивної» історії? Ні. Як наш сучасник він живе та мислить у постмодерністській парадигмі, тому в його працях історична пам'ять не може уникнути постмодерністської трансформації. Але, будучи сумлінним дослідником у спробах відшукати «справжню» історію, Нора змушений «затаврувати» історію та зосередитись на пам'яті. Насамперед автор намагається подолати розрив між історичною наукою та соціально орієнтованим історіописанням, нарративною історією. Розрив полягає в тому, на думку Нора, що якщо пам'ять є, власне, пошуком об'єктивної істини, пригадуванням того, «як воно було насправді», то історія виявляється ідеологічною та маніпулятивною. Пам'ятання того, як було насправді, закінчується там, де починається історія, спотворена і «суб'єктивністю» історика, і самим полем історії як «соціально конструюваної реальності».

Протиставлення пам'яті та історії можна знайти в перекладених працях Нора, таких як «Усесвітнє торжество пам'яті» [1], «Проблематика місць пам'яті» [2], «Теперішнє. Нація. Пам'ять» [3] і, звичайно, у найвідомішій праці Нора «Місця пам'яті» ("Les lieux de mémoire"). Показовою у цьому сенсі є і його стаття з недвозначною назвою «Історія як захист від політики» [5].

Чому все ж таки пам'ять у Нора торжествує над історією? Перш за все П. Нора намагається відтворити справжню історію, що означає для нього очистити її від історії з «потрібними фактами». А такою історія стає завжди коли займається минулим чи майбутнім. Така історія стає політикою, а повернути історії її історичність може лише пам'ять.

Історія як така формується в епоху націоналістичних рухів та становлення національних ідентичностей. Останні власне для ви-

значення національної ідеології і вимагали своєї, певної історії. Тому історики, на думку Нора, і були змушені «перетворити минуле на безперервний процес творення теперішнього, в якому домінує коли не відверта політична агітація, то принаймні національні імперативи» [5].

На прикладі Франції Нора засвідчує, що за часів Третьої Республіки перед Францією, точніше перед її істориками, стояло два основних завдання: примирити стару та нову Францію, закріпити таким чином досвід революції, та власне «національне» завдання, а саме – «визначити ідентичність самої Франції на противагу визначення нації в німецькій версії» [5]. Цього вимагало і нове покоління молодих людей, яким історія потрібна була саме для того, щоб прояснити, підтвердити та виправдати їхні політичні погляди і прагнення. Тому, за словами П. Нора, «одразу вже після Революції та Імперії, в епоху романтизму в 1820–1840 рр. такими ліберальними істориками, як Огюстен Т'єрі, Гізо, Мішле була створена національна історія» [2]. Основне її покликання полягало в тому, щоб вибирати з минулого ті факти, які пояснюють розвиток «нації». Таким чином історія перетворилась на безперервну розповідь про буття колективної особистості – нації.

Але прив'язаність до національної історії робить історика «національним» та «гальмує світову історію», справжню історію, відзначає Нора. Тому те, коли історія стає політикою, її протилежністю стає і пам'ять. «Звичайно, – відзначає Нора, – історик не може абстрагуватися від своїх умовностей, розірвати зв'язок з власною країною, класом, релігією, родиною, батьківщиною і навіть корпорацією». Але прагнути до цього потрібно: «дотримання кордонів і аналіз обмежень в історії, як і всюди, повинні стати головною умовою діяльності і свободи» [5].

Отже, в XIX ст., на думку Нора, відбулося знищення справжньої історії, тобто пам'яті під загарбницьким натиском історії політики і відтепер зусилля історика повинні бути спрямовані саме на захист та відтворення «правильної» пам'яті. Розповіді історію означає залишити правильну пам'ять про неї.

Яким чином це можна здійснити в умовах «прискорення історії» [2], по-іншому – прискорення часу, яке знищує традиції, саму колективну пам'ять, коли сама пам'ять стає «розірваною»? За

таких умов, коли знищуються самі традиції, всі новації назавтра застарівають і саме звертання до колективної пам'яті втрачає сенс, правильна пам'ять може існувати лише спираючись на «місця пам'яті» – мнемонічні місця, що у своїй сукупності утворюють простір пам'яті.

Тому «місця пам'яті» і стають основою доктрини Нора. У 1971 р. на посаді головного редактора і упорядника Нора починає роботу над фундаментальною енциклопедією «місць пам'яті» серії «Бібліотека історій», у яку увійшли 128 статей та есе. У передмові до англійського перекладу своєї праці П. Нора трактує поняття «місць пам'яті» (*lieu de memoire*) таким чином: «Це будь-яке значуще явище, уречевлене чи нематеріальне за своєю природою, яке за людською волею чи під впливом часу набуло значення символу в меморіальній спадщині того чи іншого співтовариства» [6, с. 3].

Колективна пам'ять існує завдяки місцям пам'яті, останні проявляються у матеріальній, функціональній та символічній формах. До матеріальних форм належать пам'ятники, монументи загиблим, меморіали, до функціональних – зображення на банкнотах, присвоєння імен історичних діячів чи визначних подій вулицям, підприємствам, установам. До символічних форм ті, що закріпили за собою значення найвизначніших образів нації, на зразок Бастилії у Франції [2, с. 17–18]. Розірвана пам'ять потребує зовнішньої підтримки, яку знаходить саме у місцях пам'яті [5, с. 28–39]. Сила пам'яті – в її матеріальних залишках, які і формують простір, де накопичується історія та пам'ять.

Протиставляючи історію пам'яті Нора певним чином розвиває ідеї Моріса Хальбвакса, а саме – тезу про те, що історія починається там, де закінчується пам'ять. На думку Хальбвакса, пам'ять завжди колективна, існує стільки пам'ятей, скільки колективних груп. Пам'ять групи актуалізується індивідами шляхом використання споминів групи [7, с. 8–27]. Саме пам'ять створює ідентичність індивіда, вона містить як особистісні, так і безособистісні спомини – ті, що поділяє група. Індивідуальна пам'ять, таким чином, спирається на колективну, і навпаки. У споминах ми реконструюємо минуле, локалізуючи специфічні образи в місця пам'яті [8, с. 201–204]. Колективна пам'ять утворює «карту» минулого,

наносячи на неї об'єкти запам'ятовування за допомогою просторових орієнтирів [9, с. 201–204]. Тобто місця пам'яті, з одного боку, рефлекторно повертають історію до самої себе, а з іншого – знаменують кінець певної традиції пам'яті, бо є породженням відсутності спонтанної колективної/історичної пам'яті.

Чимало дослідників відзначають складність, неоднозначність розуміння «місць пам'яті». У географії поняття «місць пам'яті» корелює з «культурними ландшафтами». А. Асман, наприклад, відзначає, що не зрозуміло, що саме має на увазі Нора під поняттями «місця пам'яті»: пам'ять про місце, чи пам'ять, що локалізована у певному місці [9]. А все через те, що на відміну від історичних об'єктів, місця пам'яті не мають референції в реальності. Місцями пам'яті їх робить саме те, завдяки чому вони вислизують із простору історії – сенси, які вони несуть. Тобто норівське поняття «місце пам'яті» означає вже не «фізичне місце», воно втратило зв'язок із простором і стало певним еквівалентом бодрійярівських символів – знаків. У «місцях пам'яті» Нора референція зникає і множинність інтерпретацій стає нормою. «Місця пам'яті не існують поза їхніми метаморфозами, поза безкінечним нагромадженням і непередбачуваним переплетінням їхніх значень». Місце пам'яті – це «надлишкове місце, закрите у собі самому, замкнене у своїй ідентичності і зібране своїм іменем, але постійно відкрите розширенню своїх значень» [2, с. 17–50].

Поль Рікер у такий спосіб трактує «місця пам'яті»: «місця пам'яті постають, насамперед, в якості опорних пунктів спогадів, їх призначення – боротися із забуванням і, у випадку забування, – заміщати втрачену пам'ять». Але водночас, у подальшому, заглиблюючись у проблематику місць пам'яті, Рікер відзначає зникнення сенсів, які мають місця пам'яті в матеріальних об'єктах, внаслідок чого постає проблема витіснення штучними моделями реальної, непередбачуваної та норовливої пам'яті. Однією з таких штучних моделей Рікер вважає культ спадщини, коли місце пам'яті ототожнюється з «топографічним місцем», а культ пам'яті – з культом поминання. Культ поминання є, на думку П. Рікера, своєрідною абсолютизацією ідеї спадщини, всіляких форм згадування, від меморіальних церемоній до ритуалів спомину. Таким чином, поняття «місце пам'яті» як символічного інструменту втрачає своє призна-

чення, минуле вже не слугує майбутньому, а спотворюється на поглаття сучасного, так само, як і історія у Нора [10, с. 565–571].

На нашу думку, близьким за смыслом до місць пам'яті є поняття «вузликів пам'яті» Мераба Мамардашвілі. Саме ці місця «пам'яті» та вузлики пам'яті й утворюють спільну площину для двох таких різних дослідників. Але якщо у Мамардашвілі пам'ять вплетена в органи онтології, є частиною цієї онтології, то у Нора місця пам'яті є завершальним акордом історії, її наріжним каменем, на них власне і видобувається вся парадигма історика. Завдяки місцям пам'яті «вдається мобілізувати рідкісний, нематеріальний, слабо вловлюваний зв'язок, який живе в людині завдяки її прихильності до символів, часом вже зів'ялих» [2, с. 19]. Тобто, місця пам'яті Нора, так само, як і пам'ять/органи онтології Мамардашвілі виявляють, змушують пам'ятати/згадувати те, що без них би не згадалось. Культурний, символічний світ, світ виходу за межі матеріального, кінцевого, становить у Нора місця пам'яті, а у Мамардашвілі – трансценденцію, яка спирається на органи онтології.

Отже, повертаючись до символічної природи місць пам'яті, за П'єром Нора, множинність їх інтерпретацій є нормою. І минуле, таким чином, виявляється полісемантичним простором, орієнтованим на співприсутність багатьох різноманітних версій інтерпретації одних і тих самих меморіальних структур (монументів, історичних фактів і подій, текстів минулого).

П'єр Нора розглядає і конфлікти та війни пам'яті, які неминучі для живої, колективної пам'яті. Кожна група конструює соціальну пам'ять відповідно до потреб своєї історичної самоідентифікації, що призводить до виникнення конфліктуючих інтерпретацій минулого, коли одні й ті самі історичні факти можуть оцінюватися з різних позицій представниками різних груп та спільностей. Гетерогенність соціальної пам'яті породжує і її принципову конфліктність. Конфлікти і навіть «війни пам'яті» можуть розгортатися як у горизонтальній площині, коли конфліктне тлумачення історії розгортається в одному географічному або соціальному просторі з приводу спільних меморіальних структур (пам'ятників, географічних назв тощо), по-друге, вертикальній, коли йдеться про конфлікт між поколіннями щодо культурного чи національного надбання.

Саме місця пам'яті зберігають пам'ять. Але суперечність між історією та пам'яттю не зникає, більше того, «про пам'ять говорять лише тому, що її більше не існує», – вважає дослідник [2, с. 17–18]. Жива пам'ять зникає, і справжня «історія-пам'ять» підміняється «історією історії», «історіографічною свідомістю», яка вже теж не є справжньою історією, тому що у сучасній медіакратичній культурі будь-який історичний текст не є об'єктивним. «Живою» пам'яті стає дедалі менше, зростає потреба у зберіганні залишків та свідочств історії, потреба в людях, які займалися б історією, а звідси виникає і одержимість архівами [1, с. 28–39]. П. Нора негативно ставиться до архівів, тому що архів являє собою «організоване приховування пам'яті втраченої». Архівована пам'ять у його уявленні є мертвою. Усе перетворюється на своєрідний архів, матеріалізація пам'яті стає занадто поширеною та децентралізованою. Створення архіву стало символом епохи, вважає Нора, в якій архів припиняє бути реліктом пережитої пам'яті і стає усвідомленим та організованим виокремленням втраченої пам'яті [5, с. 28–39]. У сучасній ситуації архів нібито подвоює пережите та стає пам'яттю-протезом.

Урешті-решт П. Нора у протиставленні пам'яті та історії доходить висновку, який перекликається з висловлюванням Рікера щодо «тиранії пам'яті» [10, с. 565–571]. На його думку, у будь-який момент пам'ять готова підім'яти під себе історію, «меморизувати» її, вона глибинно й небезпечно перекручує смисл слів, це треба добре усвідомлювати, щоб не потрапити на гачок її видимостей... Пам'ять набула такого широкого й всеохоплюючого сенсу, що загрожує в деяких випадках, які нам треба ще з'ясувати, замінити слово «історія» й поставити практику історії на службу пам'яті» [5]. Пам'ять зазнає «деформації» коли підміняє «справжнє» повторення ремеморацією. Про пам'ять взагалі починають говорити саме тому, що її більше не існує [2, с. 17–28]. І саме тому, що колективної пам'яті вже не існує, і виникають місця пам'яті, покликані компенсувати її відсутність. Коли зникає простір пам'яті, жива пам'ять, виникають мнемонічні місця. Саме за допомогою мнемонічних місць (місць пам'яті) як просторів, що надають доступ до традицій, Нора, на думку Патріка Хаттона, рухається від сьогодення до минулого [8, с. 351–359]. Але благородна мета

віднайти істину, відтворити традиції перетворилася на вшанування пам'яті задля політичних цілей, де минуле ставало риторичним конструктором сучасного, а «спогад повністю перетворився на свою власну ретельну реконструкцію».

Щоб у якийсь спосіб розв'язати суперечність між справжньою пам'яттю та «меморізацією» Нора, поряд з місцями пам'яті, вводить і поняття «місця історії», в яких, на його думку, ще мерехтить відблиск символічного життя [2, с. 55–74]. Щоб якимось чином узгодити ці поняття Нора «виводить» місця історії з «місця пам'яті» у такий спосіб: «якщо існує намір пам'ятати, то місця пам'яті стають місцями історії», місця пам'яті здатні породжувати історію, дещо іншу, але історію.

Крім прискорення історії на розвиток мнемонічних місць пам'яті вплинули процеси «демократизації» історії [1, с. 391–403], які Нора пов'язує з процесами демократизації суспільства взагалі. Нора вирізняє три типи демократизації минулого та звільнення пам'яті: всесвітню – розпад колоніальних імперій; внутрішню демократизацію, властиву західним суспільствам та пов'язану, насамперед, з емансипацією різноманітних «меншин» (сексуальних, релігійних, регіональних та ін.), та ідеологічну, властиву посттоталітарним соціальним просторам, в яких відбувається повернення народів до традиційної пам'яті. Саме демократизація історії, на думку Нора, призводить до зникнення метанаративів спільностей пам'яті, що задавали напрямок від минулого до майбутнього через сьогодення. Класичний спосіб розуміння історії зазнає поразки [2, с. 17–28] через поразку традиційного сприйняття часу та автономізацію сьогодення.

Як наслідок Нора змушений констатувати, що змінюється саме уявлення про істинність. Тепер воно полягає не у «фактичності» даних, а в їх «актуальності». Події продовжують жити в культурній пам'яті остільки, оскільки вони є актуальними [1]. І в цю актуальність органічно вписуються місця пам'яті. Бо замість пошуку хронології потрібно шукати та аналізувати місця пам'яті, своєрідні «топоси» – зони соціальної пам'яті.

Таким чином Нора доходить висновку, що минуле втратило сенс, історичною свідомістю нині наділене виключно теперішнє,

яке узаконює і наділяє сенсом всі можливі й припустимі версії минулого, а офіційна пам'ять (політика пам'яті) незмінно пов'язана з практиками вибіркового забування чи пам'ятання.

Норівські місця пам'яті як поняття історичного пізнання епохи постмодернізму, звичайно, включені у міфологізований контекст, є результатом інтерпретації, являють собою факти, а значить не «об'єктивну реальність» минулого, а конструкцію історика, яка, цілком природно, є суб'єктивною. Через цю природну суб'єктивність і виникають названі суперечності, які так чи інакше фіксує П. Нора.

На думку багатьох сучасних дослідників, «місця пам'яті» посідають відповідне місце у сфері масової свідомості, а не у сфері строгої науки. Тому якщо в межах останньої варто її реконструювати, вважають дослідники [11, с. 38], то на рівні масової свідомості руйнувати їх цілісність навряд чи варто.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нора Пьер. Всемирное торжество памяти. URL: <https://fly-uni.org/stati/per-nora-vsemirnoe-torzhestvo-pamyati>
2. Нора Пьер. Между памятью и историей. Проблематика мест памяти. *Франция–память* / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок; пер. с фр. Дина Хапаева. СПб. : Изд-во С.Петербур. ун-та, 1999. 328 с.
3. Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Репи. Київ : Видавництво «КЛІО», 2014. 272 с.
4. Les Lieux de Mémoire. Paris : Gallimard, 1984–1992.
5. Нора П'єр. Історія як захист від політики. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/117-pier-nora-istoriia-iak-zakhyst-vid-polityky>
6. Nora P. General introduction: Between memory and history. *Realms of Memory. The construction of the french past*. 1996.
7. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память. *Неприкосновенный запас*. 2005. № 2–3(40–41).
8. Хаттон П. История как искусство памяти. СПб. : Изд-во «Владимир Даль», 2004. 422 с.
9. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2012. С. 317–340.
10. Рикер П. Память, история, забвение. Москва : Издательство гуманитарной литературы 2004. 728 с.

11. Маловичко С., Румянцева М. История как строгая наука vs социально ориентированное историописание. Орехово-Зуево : Изд-во МГОГИ, 2013. 221 с.

REFERENCES

Assman, A. (2012). *Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory*. Kyiv. P. 317-340. [In Ukrainian].

Assman, A. (2004). *Cultural memory. Letter, memory about the past and political identity in the high cultures of antiquity*. Moscow: Languages of the Slavic culture. 368 p. [In Russian].

Halbvaks, M. (2005). Collective and historical memory. In: *Emergency ration*, Vol. 2-3 (40-41) [In Russian].

Halbvaks, M. (2007). *The Social scopes of memory*. Moscow: New publishing house. 348 p. [In Russian].

Hatton, P. (2004). *History as an art of memory*. St. Petersburg: Publishing house "Vladimir Dal". 422 p. [In Russian].

Judt, T. (2004). "Places of memory" Piera Nora: Whose places? Whose memory? In: *Tony Judt . Ab imperio*, Vol. 1, 44-71 p. [In Russian].

Kolesnik, I. I. (2013). *"Places of memory" in cultural space of historiography*. National and historical memory: collection of scientific works. Kyiv: DPN 35 "SPC "Priorities", Issue 8, 84-93. [In Ukrainian].

Les Lieux de mémoire, Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), Paris, 3 tomes: t. 1. La République (1 vol., 1984), t. 2. La Nation (3 vol., 1986), t. 3 Les France (3 vol., 1992).

Malovichko, S. & Rumyanceva, M. (2013). *History as a rigorous science vs socially oriented writing of history*. Moscow. 221 p. [In Russian].

Merab, Mamardashvili. (2000). *My experience is offtype*. St. Petersburg: Publishing house Azbuka. 396 p. [In Russian].

Michael, Rothberg. (2010). Introduction: Between Memory and Memory: From lieux de mémoire to Noeuds de mémoire. In: *Yale French Studies*, No. 118/119, Noeuds de mémoire: Multidirectional Memory in Postwar French and Francophone Culture, 3-12.

Nagorna, L. (2014). Concept "place of memory" in the system of memory studies. *Nagorna, L. Regional history of Ukraine*, Issue 8. 55-74. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/237600268.pdf> [In Ukrainian].

Nora, P. (1996). *General introduction: Between memory and history. Realms of Memory. The construction of the french past*. Vol. 1. New York.

Nora, P. (2012). *History as protection from politics*. *Historians*. Retrieved from: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhkipitannya/117-pier-nora-istoriia-iak-zakhyst-vid-polityky> [In Ukrainian].

Nora, P. (1999). *Between memory and history. The problem of places of memory*. *Franciya-pamyat'*. Hapaeva, D. (Trans.). St. Petersburg: Publishing house of St. Petersburg. un-ta. 328 p. [In Russian].

Nora, P. (2014). *Present, nation, memory*. Repi, A. (Trans). Kyiv: Publishing house "KLIO". 272 p. [In Ukrainian].

Nora, P. (2005). *World commemoration. Emergency ration*. Moscow, 2005. No. 2/3, p. 40. Retrieved from: <https://fly-uni.org/stati/per-nora-vsemirnoe-torzhestvo-pamyati> [In Russian].

Riker, P. (2004). *Memory, history, oblivion*. Moscow, 2004. 728 p. [In Russian].

Sabancheev, R. Y. (2018). Conception of "places of memory" Piera Nora as method of historical reconstruction. In: *Humanitarian Researches in East Siberia and on Far East*, Vol. 1 (43), 33-39.

Hanna Nosova

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Leading Researcher H. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Science of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: ayun@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3846-7832>

Memory versus history by P. Nora. Why and how?

Abstract

The article is based on an analysis of the works of the French historian Pierre Nora, who, trying to find a "true" history, comes to the opposition of history and memory. Outright political agitation and national imperatives are domi-

nated in History, therefore history cannot be correct and objective. Instead of history, the philosopher believes, we should focus on the right memory. But when memory itself has been torn apart, it can only exist on the basis of "memory places" - mnemonic places. The power of memory is preserved now in the places of memory that accumulate and preserve history. Places of memory have lost their physical or geographical meanings. Meaning and sense are made places of memory important place for history. Due to the nature of the memory places, the multiplicities of their interpretations are the normal. And the past, therefore, became a polysemantic space, focused on the co-presence of many different versions of the interpretation of the same memorial structures (monuments, historical facts and events, texts of the past). Hence the perception of truth is change. Now the truth is not in the "factuality" of the data, but in their "relevance". In the end, Nora makes a rather devastating conclusion for history- that the past has lost its meaning, the present historical consciousness gives meaning to all possible and valid versions of the past, and that official memory (politics of memory) is associated with practices selective forgetting or memory.

Keywords: *places of memory, history, collective memory, "torn" memory, memory acceleration, true memory.*